

B

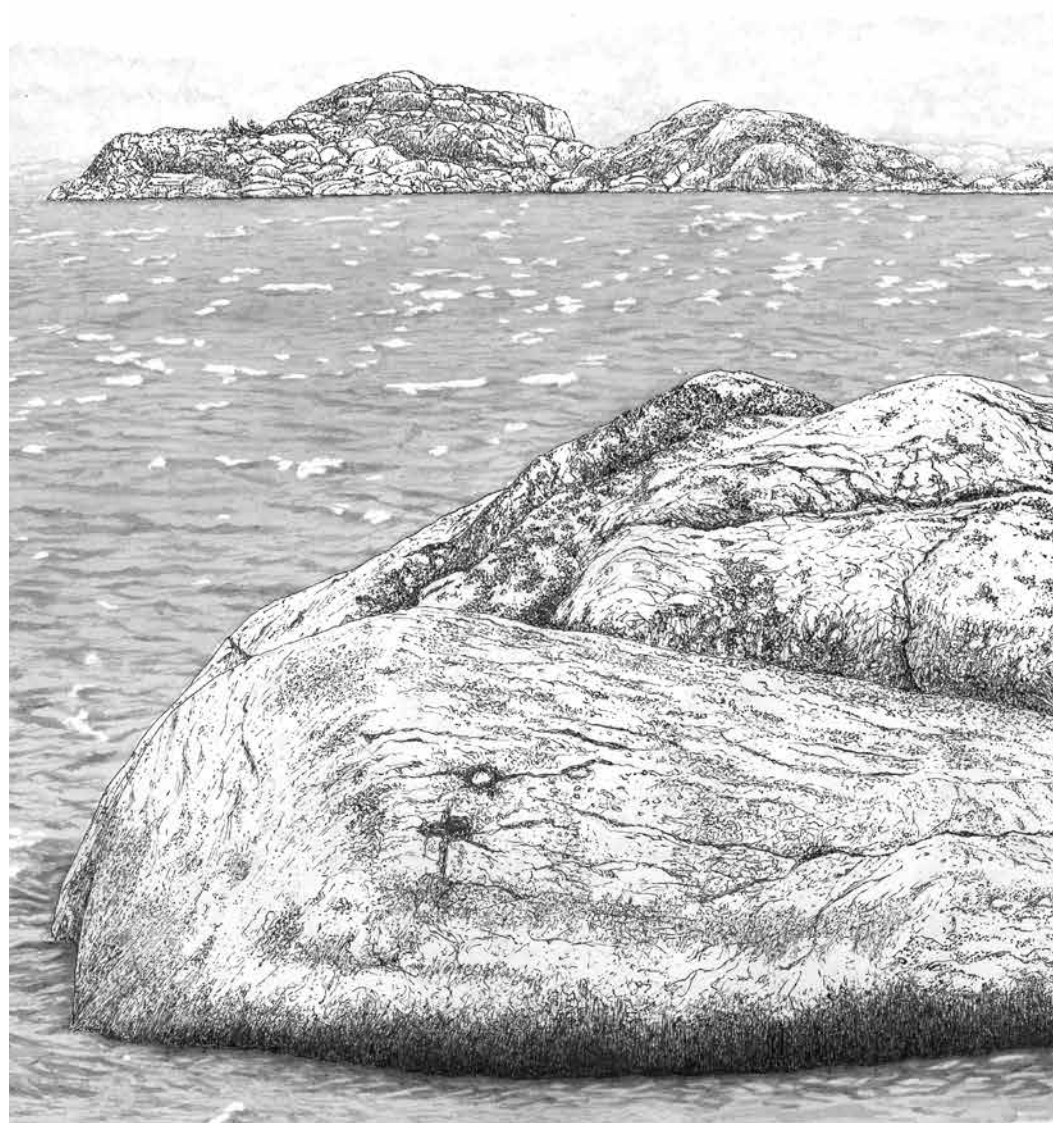
BASEBO FÖRLAG

EUROPEISKA ESSÄER
OM NATUR
OCH LANDSKAP

SKÄRGÅRD

CHRISTIAN PLEIJEL

**EUROPEAN ESSAYS
ON NATURE
AND LANDSCAPE**

CHRISTIAN PLEIJEL

SKÄRGÅRD

B

BASEBO FÖRLAG

Innehållsförteckning

Förord 11

Naturlandskapet 19

Det sociala landskapet 40

Det tekniska landskapet 78

Framtidens landskap 103

Om du vill resa 120

Källor 125

Förord

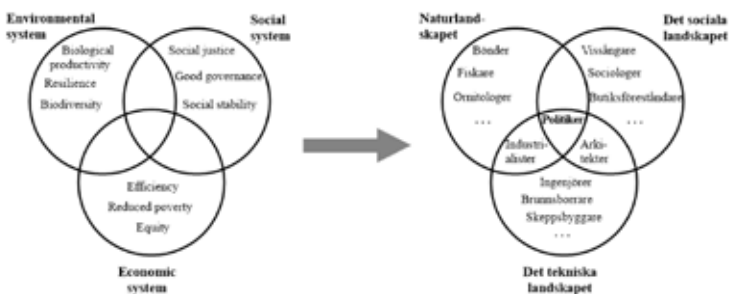
Mitt landskap är till hälften land, till hälften vatten. Det är en skärgård med vida fjärdar och trånga sund runt holmar och skär. Jag bor mitt i skärgården på en ö vid namn Kökar tillsammans med 230 grannar, några höns och en tupp, en gammal katt, en pigg hund och min fru Gunilla, som är född här. Jag kom hit för hennes skull.

Runt omkring min ö sträcker sig hav och skärgårdar åt alla håll: Östersjön i söder, Skärgårdshavet och Finska viken i öster, Åland i norr, Ålands hav och Sverige i väster. Landskapet är 80 mil brett från ände till ände, stort som Tyskland på tvären men upphackat i fjärdar och vikar, öar, kobbar och grund.

I augusti år 1987 gav FN:s kommission för miljö och utveckling ut rapporten "Vår gemensamma framtid". Under ledning av Gro Harlem Brundtland hade ett team av forskare,

tjänstemän och politiker från tjugoen länder under tre år givit sig i kast med problem så som avskogning och ozonnedbrytning. De påstod i rapporten att hållbar utveckling innebär att social utveckling, miljöutveckling (bevarande) och ekonomisk utveckling måste övervägas samtidigt och inte separat. De hade kommit fram till att det är denna brist på “samfällt tänkande” som är den främsta källan till världens sociala, ekonomiska och i synnerhet miljöproblem.

Brundtland-rapporten omfattar 383 sidor text och formler. År 2017 fick den ett lättbegripligt och mycket populärt uttryck i ett diagram, då professor Edward Barbier vid Colorado State University illustrerade sambandet mellan social, ekologisk och ekonomisk utveckling med hjälp av tre överlappande cirklar, ett så kallat Venn-diagram.

*Olika utvecklingsperspektiv
enligt Brundtland (1987),
visualiserat av Edward Barbier*

Skärgårdens landskap, enligt mig

Sådana diagram används för att visa matematiska eller logiska samband mellan egenskaper, klasser eller mängder, oftast

just med tre överlappande cirklar som hanterar sju möjliga kombinationer. Som blygsam följare till Brundlandt och Barbier har jag i denna bok anlagt tre perspektiv på mitt landskap. Jag kallar den ekologiska dimensionen för naturlandskapet, slår ihop de sociala och ekonomiska dimensionerna till det sociala landskapet, samt tillför en tredje dimension som jag benämner det tekniska landskapet.

I det första kapitlet introducerar jag naturlandskapet, skapelsen, hur hav och land bildats genom årmiljonerna, klimat, skärgårdens årstider, fiskar, tång och isar, öarnas flora och fauna. Det är landskapet utan människor.

I kapitel två flyttar människan in. Det är ett socialt landskap med hus och byar där människor brukar mark och vatten, försörjer sig, sjunger, målar, diktar, dansar och gör barn, använder naturlandskapets resurser och fördelar dem, mer eller mindre rättvist, för att få värme, mat, rörlighet och trygghet, och drar gränser som inte finns i naturen.

Kapitel tre är det tekniska landskapet med all den teknik som människorna behöver inte minst när de är bosatta på öar ute i havet: vägar, hamnar, fyrar och färjor, farleder med kummel, remmare och prickar, stolpar, linjer, kablar, tåktar, pumpar, vattenledningar och reningsverk, sopstationer, solceller, väderkvarnar och vindkraftverk.

De tre landskapen har var sina förespråkare. Bönder, fiskare och ornitologer är intresserade av och bekymrade över naturens tillstånd; vissångare, sociologer och butiksföreståndare ser landskapet som ett socialt och kulturellt lapptäcke; ingenjörer,

brunnsborrhare och skeppsbyggare och segelmakare söker nya tekniska lösningar på våra problem och behov.

Samfällida synsätt uppstår när geografer låter naturlandskapet och det socioekonomiska landskapens egenskaper överlappa varandra, när arkitekter fogar ihop de socioekonomiska och tekniska landskapsbilderna, och när industrialister förenar teknik och natur. Men medan geografer undersöker, arkitekter planerar och industrialister bygger, så är det politiker som håller samman hela systemet, som kan hantera helheten.

Att vara politiker är det finaste yrke man kan ha: att vara utvald av ett helt folk för att sköta de svåraste, mest långsiktiga frågorna. Det är vi som väljer vilka politiker vi vill ha, det är vi som ger dem vår röst och våra mandat. De får råd och kunskap av geografer, arkitekter, industrialister, ornitologer, vissångare och skärgårdsbor, men det är politikerna som ska balansera delarna i helheten.

I det fjärde och avslutande kapitlet gör jag en resa framåt i tiden till år 2040. Jag tänker leva ett tag till och är därför mer intresserad av framtiden än av det förgångna. Det dåtida – krig, kungar och hur det var förr i tiden – är viktigt och intressant att veta men vart vi är på väg är mitt fokus. Jag undrar om vi år 2040 har lyckats balansera landskapets naturmiljö, dess sociala och tekniska utveckling i ett hållbart format.

Jag är oroad. När istiden slutade trycka ner berggrunden steg öarna ur havet. Nu är det människan som sätter tryck på landskapet, ekologiskt, socialt, ekonomiskt och tekniskt. Skärgården är övergödd, överbefolkad om sommaren och under-

befolkad om vintern, underfinansierad, ålderstigen, under-representerad och idealiserad. Den saknar jobb, landskapsvård, investeringar, service, vård, kunskap, förståelse, omsorg och insiktsfull förvaltning. Kanske är den utrotningshotad.

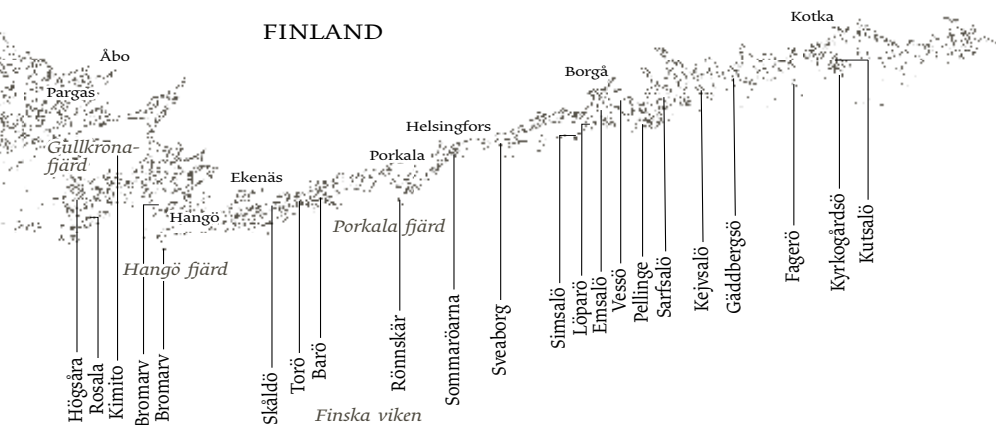
Jag har vandrat in i det här landskapet som barn, sommargäst, fästman, make, förälder, soldat, tjänsteman, lärare, entreprenör, politiker och projektmakare. Jag har långtifrån besökt alla skärgårdens öar, men några hundratal. Nu är jag rådgivare, författare och morfar men fortfarande en invandrare, en invasiv art, en inte infödd skärgårdsbo.

Skärgården har blivit min hembygd. Jag tycker om naturen och de egensinniga människorna som finurligt utökar sina möjligheter att leva och överleva. Det är ett storslaget landskap,

Mörskär söder om Kökar, format av inlandsisen för hundratusen år sedan

Min gård omkring 1960

Foto Håkan Bonds

Mariehamn skulle jag som enda tjänsteman jobba på distans hemifrån min ö. Mitt uppdrag var att utveckla skärgårdens näringsliv, en utmanande och självständig uppgift som passade mig bra. Företagarna behövde råd och idéer. De sökte stöd och

finansiering. Jag reste flitigt runt med båtar, färjor, bil och cykel och träffade fiskodlare, ullproducenter, stuguthyrare, båtförare, biodlare, redare, mjölkbönder, bankmän och butiksföreståndare. Jag lärde känna många människor runt om på skärgårdens öar och längs sjövägarna dit.

Vi tog över hemmanet som heter Bonds och ligger i Överboda socken på Kökar i Ålands utskärgård. Gården har legat här i tusen år och varit i släktens ägo i minst femhundra av dem. Hemmanet är 58 hektar stort och består av ett gårdstun, två större skiften, tre större holmar samt ett antal mindre holmar, klobbar, kläppar, klackar och grund. Här finns åkrar, ängar, strand, skog och berg och det är rikt på minnen ända från säljägarnas tid.

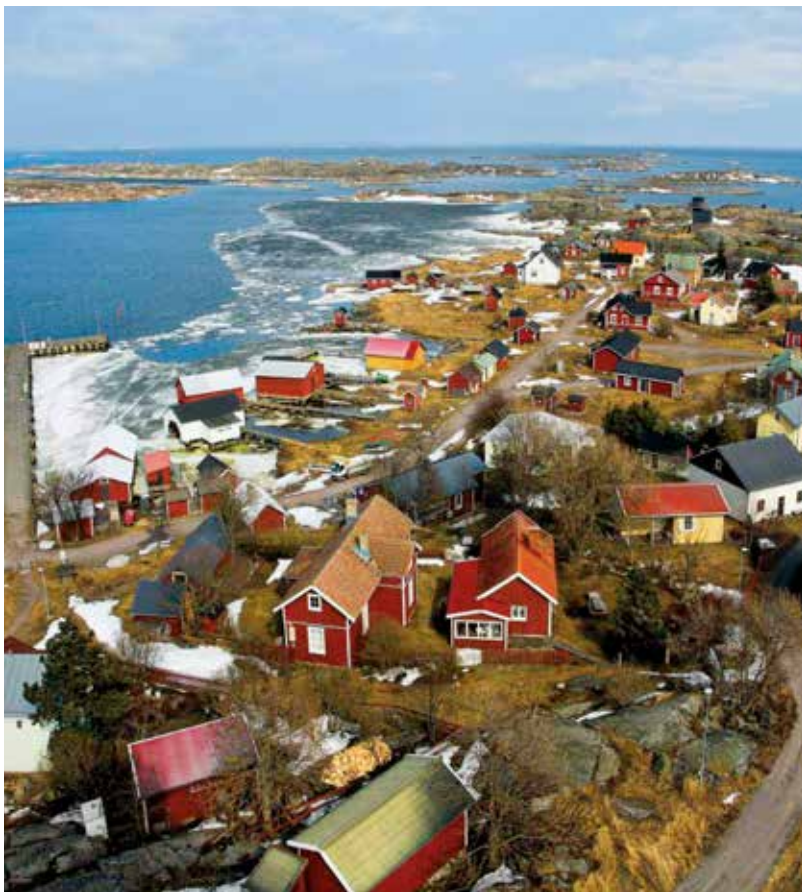
Erik Jan härifrån Bonds gifte sig år 1860 med Sara Wilhelmina. Sara var en klok och förståndig kvinna som visste hur en gård ska skötas för att orka överleva. Huset var i dåligt skick, ruttet och kallt. Sara hade lite pengar så 1862 köpte de en "timra", i den finska skärgården, alltså en byggsats med nysågade stockar från 170 år gamla furor. De tog hem dem över isarna och

*Erik Gustav Bonds, min svärfar
Olle och min hustru som barn
Foton Håkan Bonds*

Europas små öar

Min nya kompetens visade sig alltmer användbar. Ålands landskapsregering skickade ut mig på samarbeten med öar runt om i Europa, i Grekland, Estland och Frankrike.

Utsikt från finska Utö fyr

Foto Juha Laaksonen

FRAMTIDENS LANDSKAP

Efter att jag år 2020 engagerat halva befolkningen på min hemö Kökar i att undersöka vår bobarhet, så har Cecilia Lundberg och Pia Prost vid Åbo Akademi förädlad och förbättrat metoden. Cecilia är marinbiolog och ordförande för Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi, Pia är redaktör för den förnämliga tidskriften Tidningen Skärgården. De är några av de mest skärgårdskunniga personer jag känner.

Pia, Cecilia och jag

Jag har skänkt metoden till Åbo Akademi som har registrerat den under Creative Commons, fri att använda för vem som helst, men inte att förvanska eller nyttja kommersiellt. Skärgårdarna

i Borgå, Sibbo och Åbolands skärgårdar har sedan mätt sin bobarhet, liksom de tre åländska kommunerna Föglö, Kumlinge och Sottunga. Fler öar står på tur i Finland, i Sverige och ute i Europa. Jag har blivit metodens morfar och mina döttrar är de personer som har lärt sig den – Pia, Cecilia, Rose-Marie, Satu, Airi, Michael, Ritva, Erik och Marie. Öarna som använder metoden är mina barnbarn.

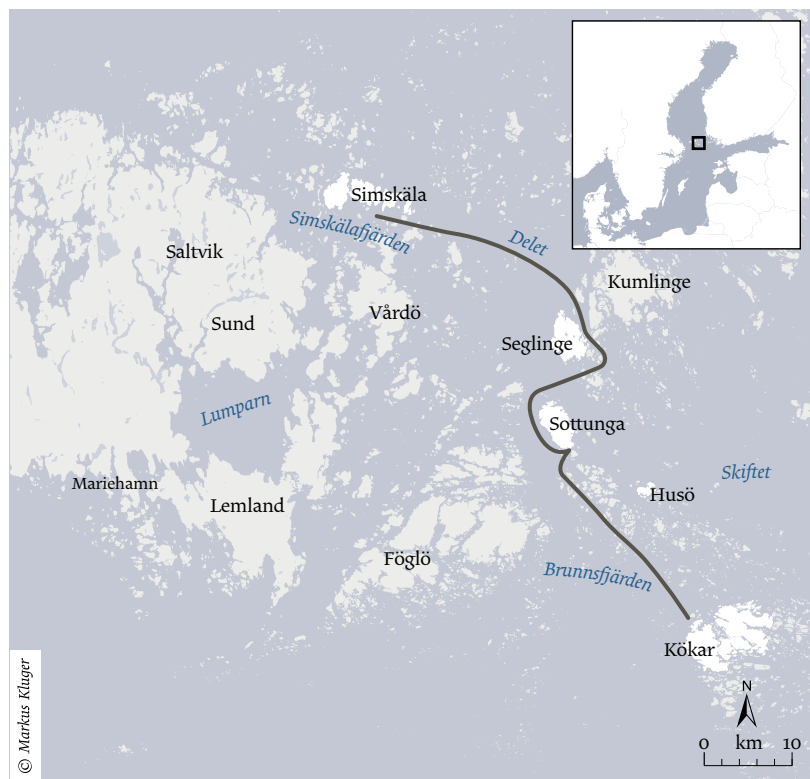
Jag var orolig att alla skulle komma fram till samma resultat, samma gamla utnötta frågor utan svar, men så är det inte, vet jag nu. Öarna är olika också inom skärgårdens regioner och kommuner, de har olika förutsättningar, de styrs på olika sätt, de har olika utmaningar vad gäller klimatförändringars effekter, tillgång till dricksvatten, bruk av energi, reguljära transporter, lokal ekonomi, dagis och skola. De uppskattar alla metoden utvecklad av en öbo, för öbor, med öbor.

I maj månad år 2040 reser Cecilia, Pia och jag genom den åländska skärgården. Vi är nyfikna på vad som har hänt sedan år 2024. Vi undrar hur krig, havets tillstånd, teknikutveckling, AI, energifrågor och politik har påverkat ö-livet. Det är 77 år sedan Brundtland publicerade sin rapport. Har våra politiker förmått balansera hållbarhetens olika delar? Hur har det gått med indikator 45? Har befolkningen fortsatt att minska?

Framtiden är svår att beräkna och sia om. Om vi varje dag får ett erbjudande i brevlådan om två olika morgondagar som vi kan tacka ja eller nej till har vi den dagen två olika framtider framför oss. Nästa dag har vi fyra framtider att välja på. Dag tre har vi åtta framtider. Efter 365 dagar finns 2365 möjliga

framtider, alltså 2 upphöjt till 365 vilket är mer än 7 följt av 109 nollor.

Pia, Cecilia och jag vet lika lite som alla andra. Vi reser som katter, med alla sinnen öppna.

Simskåla

Resan börjar i Ålands norra skärgård. Vi besöker Simskåla, en del av det som förut var Vårdö kommun. Simskåla är början

och utmärkt på <https://visitaland.com/upplev/aktiv-utomhus/vandra/st-olofs-sjoled/>

Från Åbo ner till Galtby är vägen ganska trafikerad utan gångbana, buss rekommenderas, men från Galtby är det 279 underbara kilometer till Grisslehamn i Sverige. 163 kilometer är sjösträckor där du färdas med båt och 116 kilometer är landsväg där du går till fots över Åland, som har välplanerade gång- och cykelvägar. Leden är egentligen en del av en pilgrimsled som sträcker sig från Novgorod till Trondheim. Vandringsledens namn är hämtad från den irländska visan *May the Road* som också är psalm 947 i den finska psalmboken.

Vandringen kan göras i etapper, du behöver inte gå hela sträckan i en följd. Guideboken *Vägen kommer när vi vandrar* ger ruttförslag och beskriver ledens olika delar och avstånd. Det finns logi och mat i alla byar och på alla öar under sensvåren, sommaren och tidig höst.

Korta resor

Om du inte har tid att färdas genom skärgården så som jag försöker locka dig till ovan kan du göra kortare resor. Här är fem förslag:

Klovharun

Du kan hälsa på hos Tove Jansson på Klovharun (den kluvna kobben) som ligger i Pellinge skärgård. Här bodde hon under 28 somrar med sina överkliga mumintroll och sin verkliga livskamrat Tuulikki. Pellinge hembygdsförening ordnar utfärder i juli.

Bengtskär

Du kan bo i en fyr och jag vill särskilt rekommendera Bengtskär. De skriver på sin hemsida att "Bengtskär är alla fyrars moder, farmor och gudmor. Fyren har ett läckert traditionellt skärgårdskök, ett trevligt värdpar och förtjusande personal." Det är bra formulerat och jag håller med.

Kökar

Att paddla kajak är ett tystlåtet, närsynt och ljuvligt sätt att se skärgården. Du glider tyst över blåstång och grynnor, tar dig lätt fram mellan kobbar, skär och holmar. Du är på sjöfåglarnas nivå, strax ovanför ytan. Du paddlar vart du vill i egen takt, jag tycker förstås du ska välja Kökar.

EUROPEAN ESSAYS ON NATURE AND LANDSCAPE

europeanessays.eu

VAR VI BOR

Landskap och naturfenomen i Europa, beskrivna i sin särprägel. Böcker som rapporterar om vad som utgör respektive landskap, vad det var, vad det är och vad det håller på att bli. Författarna har fria händer; deras personliga inställning till respektive landskap bestämmer och vägleder texten. Texterna lockar läsaren att själv uppleva och utforska naturen.

Böckerna i denna serie publiceras i samarbete
med kollegor i Europa.

»En ny bokserie ger mersmak för tyska och europeiska
naturlandskap. Du lär dig, du förundras, du inspireras.«

Süddeutsche Zeitung

»Den rika och nödvändiga serien EUROPEAN ESSAYS ON
NATURE AND LANDSCAPE. – Varje volym har sin egen dis-
tinkta stil och kombinerar grund- lig forskning med personlig
erfarenhet. – Fotografierna är hisnande och får en att genast
vilja titta upp mot himlen. Eller gå på vandring. Eller titta på
vågorna. Eller gå över heden. Eller ...«

Frankfurter Rundschau

»En ny ambitiös och underbart designad serie.«

Welt am Sonntag

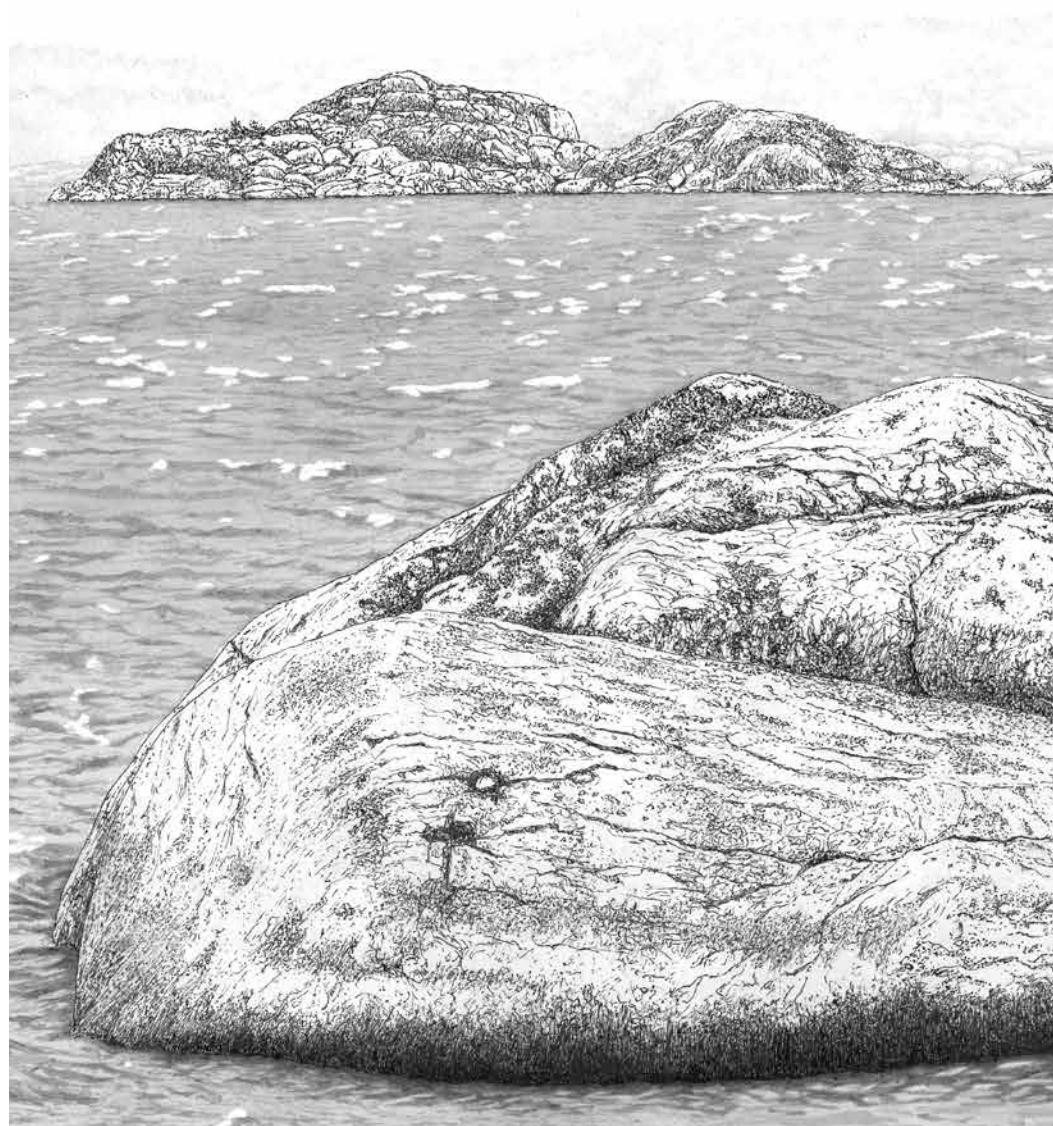
»Full av entusiasm och extremt lärorik.«

Märkische Oderzeitung

»En förändring av perspektivet i uppfattningen av landskap.«

Natur und Landschaft

europeanessays.eu

SKÄRGÅRD

Följ med på en underbar resa genom Östersjöns skärgård.

Med sin egen erfarenhet som öbo på Kökar i Ålands skärgård utforskar Christian Pleijel utmaningar och möjligheter som präglar livet i detta vackra men sårbara område.

Personligt och kärleksfullt målar Pleijel upp en mångsidig bild av skärgården, från dess naturskönhet till de praktiska förutsättningarna för ett fungerande ösamhälle.

Ett landskap som är till hälften land, till hälften vatten.

Med kartor och tips för besökare.
Omslagets teckning: Bo Lundwall

WWW.EUROPEANESSAYS.EU

